

บทที่ 3

สภาพวงวรรณกรรม แนวโน้ม และผลกระทบที่มีต่อนักเขียน

ช่วงปี พ.ศ. 2516-2522

สภาพสังคมและการเมืองในประเทศไทยช่วง 7 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2516-2522 นั้นว่ามีผลต่อการเสนอแนวคิดในวรรณกรรมของนักเขียนอยู่มาก ความผันผวนทางการเมือง และการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ส่งผลถึงรูปแบบ และการพัฒนาเนื้อหาของวรรณกรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ยุคของวรรณกรรมไทยระยะดังกล่าวนี้มีผู้เรียกว่า เป็นยุคแห่งการแสวงหาคำครั้งที่ 1 และตามมาด้วยครั้งที่ 2 และยังแบ่งช่วงให้ชื่อตามสภาพเหตุการณ์ย่อยออกไปอีก เช่น ยุคฉันทน์จึงมาหาความหมาย ยุคเราจะผ่าข้ามไป ยุคดอกไม้ร้อยดอกบานสะพรั่ง ยุคไปสู่ภูเขา ยุคพิราบคืนเมือง ฯลฯ¹ พิจารณาดูน่าจะเป็นสภาพของวงวรรณกรรมที่นักเขียนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ได้งานที่เข้าลักษณะวรรณกรรมแนววิพากษ์สังคม (Social Criticism) แต่ความเป็นจริงแล้วงานวรรณกรรมช่วงนี้ถูกปิดกั้นอย่างหนัก นักเขียนไม่สามารถแสดงทัศนะต่อสังคมได้ตรงไปตรงมา ต้องใช้วิธีการโดยอ้อมลักษณะการพัฒนาและแนวโน้มจะสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด ดังจะแบ่งช่วงตามสถานการณ์เด่น ๆ ทางสังคมและการเมืองของประเทศเป็น 3 ระยะ

1. ระยะหลังการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ (ระหว่าง พ.ศ. 2516-2518)
2. ระยะของความขัดแย้งและแปรปรวน (ระหว่าง พ.ศ. 2518-2520)
3. ระยะของการชะงักงันจากการเข้มงวด (ระหว่าง พ.ศ. 2520-2522)

1. ระยะหลังการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ (ระหว่าง พ.ศ. 2516-2518) สภาพการณ์ทั่วไปในระยะนี้เป็นความเคลื่อนไหวทางความคิด และความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลเผด็จการของ

¹ตรีศิลป์ บุญขจร, นวนิยายไทยในรอบทศวรรษ : ข้อสังเกตบางประการ. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วารสารธรรมศาสตร์ 3-5 (กุมภาพันธ์ 2525), หน้า 25.

จอมพลถนอม กิตติขจร กับประชาชนเกือบทุกระดับชั้น ได้แก่ บัญชาชน นักการเมือง นิสิตนักศึกษา สื่อมวลชน เป็นต้น ทั้งนี้จากความสำเร็จของการเดินขบวนขับไล่ผู้บริหารประเทศที่มีอำนาจประเทศไปบนเส้นทางของการปกครองแบบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 มีผลต่อบรรยากาศของสังคมและการเมือง รวมทั้งแนวคิดของประชาชน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมทางหนังสืออย่างเด่นชัด โดยเฉพาะวงการศึกษาวรรณกรรม ความก้าวหน้าเติบโตใหญ่ทางความคิดของนักเขียน นักวิจารณ์ การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของวัฒนธรรมล้วนเป็นไปในลักษณะความคิดของการรวมพลังเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม และการใช้สิทธิเสรีภาพทั้งในด้านการปฏิบัติ และการแสดงออกในรูปวรรณกรรม¹

นักเขียนส่วนหนึ่งมีความเห็นว่าระยะนี้สภาพวรรณกรรมมีวิวัฒนาการที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม การแสดงความคิด การเสนองานของนักเขียนที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในช่วงระยะปี พ.ศ. 2516-2518 ไม่มีการผลักดันแนวคิดหรืออุดมการณ์อย่างชัดเจน แต่เป็นลักษณะการเติบโตของกลุ่มนักเขียนซึ่งขยายวงความคิด ความสนใจกว้างขวางออกไปกว่าเดิมคือ ในช่วงนี้กลุ่มนักเขียนส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มกิจกรรมทางการเมือง ทั้งนี้เป็นผลมาจากการถูกปิดกั้นการแสดงออกทางความคิดในระยะก่อนหน้านี้ นักเขียนหรือกลุ่มวรรณกรรมวิจารณ์ จึงเสนอผลงานอย่างเร่งรีบและง่ายต่อการอ่าน ได้แก่งานเรื่องสั้นจำนวนมากที่นักเขียนผลิตออกมาในระยะนี้ เนื้อหาจำแนกกลุ่มศัตรู หรือมิตรอย่างชัดเจน เนื่องจากเงื่อนไขทางการเมืองชัดเจนมาก นักเขียนกลุ่มนี้จึงเสนองานอย่างตรงไปตรงมา²

นับตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา วงการตลาดหนังสือได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หนังสือปกอ่อนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมือง มีแนวโน้มการผลิตสูงขึ้นและส่วนใหญ่เสนอแนวคิดสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ และเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศที่มีการปกครองในระบอบดังกล่าว อันได้แก่ สาธารณรัฐประชาชนจีน รัสเซีย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการนำหนังสือของนักเขียนรุ่นก่อนที่เคยถูกห้ามตีพิมพ์มาตีพิมพ์ใหม่ ซึ่งเป็นหนังสือด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวรรณกรรม

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

² สุวัฒน์ วรดิลก, นักเขียน "หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม" วารสารของสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย ฉบับที่ 1 ปีที่ 11 5 พฤษภาคม 2525, หน้า 25.

แนวศิลป์เพื่อชีวิต¹ เช่นผลงานของศรีบูรพา, จิตร ภูมิศักดิ์, สุวัฒน์ วรดิลก, อิศรา อมันตกุล, เปลื้อง วรรณศรี, อินทรายุทธ และสุภา ศิริ มานนท์ เป็น²

ในขณะนี้การพิมพ์หนังสือได้เพิ่มมากขึ้นทั้งในด้านปริมาณ และมีหนังสือพิมพ์, วารสารใหม่ ๆ ผลิตเพิ่มขึ้นหลายฉบับ เฉพาะช่วงเวลาตั้งแต่ 15 ตุลาคม 2516 - 6 ธันวาคม 2517 มีหนังสือพิมพ์และวารสารไทยเพิ่มขึ้น 806 ฉบับ ภาษาอังกฤษ 16 ฉบับ และภาษาจีน 30 ฉบับ³

หนังสือพิมพ์และนิตยสารที่เสนอเนื้อหาทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ได้แก่ หนังสือพิมพ์ประชาชาติ, ศูนย์, เสียงใหม่, อธิปัตย์, ส่วนนิตยสารที่เน้นหนักทางการเมืองมี เอเชียรายสัปดาห์, ปช.ปช., กรุงเทพฯ ก้าวหน้า, ปิฎกนิมิต, ศตวรรษ, มหาชน, คนจน, ที่เกี่ยวกับการศึกษามี โคมฉาย, เสียงเยาวชน ส่วนที่เกี่ยวกับศิลปวรรณกรรม ได้แก่ อักษรศาสตร์วิจารณ์, ปฤษฎางค์⁴ นอกจากนี้วารสารออกใหม่ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ที่แร้นแค้นของเหล่ากรรมกร

¹วรรณกรรมเพื่อชีวิต และแนวประชาชน คือ วรรณกรรมที่ส่งผลสะท้อนมีคุณประโยชน์ไปยังชีวิตทางสังคมของมวลประชาชน เปิดโปงให้ประชาชนมองเห็นถึงต้นตอของความเลวร้ายของชีวิตสังคม ชี้แนะให้ประชาชนมองเห็นทางออกของชีวิตที่ถูกต้อง และพร้อมกันนั้นก็ช่วยให้มวลชนต่อสู้และเคลื่อนไหวไปสู่จุดมุ่งหมายของชีวิตปลายทางที่ดีกว่า อุดม รุ่งเรืองศรี, สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2522) หน้า 151. จิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งใช้นามปากกาว่า "ทีปวร" กล่าวถึงลักษณะวรรณกรรมแนวประชาชนว่าจะต้องสะท้อนภาพชีวิตของประชาชน เช่น ชาวนา กรรมกร หรือสตรีผู้ถูกกดขี่ทางชนชั้น หรือเยาวชนที่ถูกสังคมทอดทิ้ง และแสดงคุณค่าของประชาชน เช่น คุณค่าในการทำงานที่สุจริต, มีโลกทัศน์ที่ถูกต้องรู้สึกว่าเขาคือพระเจ้า, มือของเขาคือมือที่สร้างโลก และวรรณกรรมนี้จะต้องสร้างคุณค่าแก่มวลชีวิต. ทีปวร, ศิลป์เพื่อชีวิตเพื่อประชาชน (พระนคร : ชมรมโคม-ทักษิณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517) อ้างใน อุดม รุ่งเรืองศรี, อ้างแล้ว, หน้าเดียวกัน.

²ศรีศิลป์ บุญขจร, อ้างแล้ว, หน้า 37.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

ในเมืองหลวง ได้แก่ แรงงานไทย, แรงงานปรีทศน์

ด้านหนังสือเล่ม ตรีศิลป์ บุญจระ ได้สำรวจพบว่า หนังสือที่เกี่ยวกับการเมืองจากเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 - 26 มกราคม 2518 มี 355 เล่ม เป็นหนังสือเกี่ยวกับลัทธิการเมือง 94 เล่ม ในจำนวนนี้กลุ่มนิสิตนักศึกษาเป็นผู้จัดพิมพ์ 39 เล่ม หนังสือประเภทการเมืองเล่มสำคัญ ๆ ได้แก่ ปรัชญาพันธของลัทธิมาร์กซิสต์, หลักลัทธิเลนิน, ปรัชญาพันธและสรณิพันธของ เหมาเจ๋อตุง ส่วนหนังสือเกี่ยวกับศิลปะเพื่อชีวิตมีผลงานรุ่นเก่า เช่น ศิลปะเพื่อชีวิต-ศิลปะเพื่อประชาชน ของ ทิปาร ศิลปากรแห่งเทพยกลอน ของ ศรีอินทรายุทธ และยังมีที่เขียนขึ้นใหม่ได้แก่ วรรณคดีของปวงชน ของ ชลธิรา สัตยาวัดนา, จิตร ภูมิศักดิ์ นักรบของคนรุ่นใหม่ ซึ่ง สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการ เป็นต้น¹

นอกจากนี้วรรณกรรมแนวศิลปะเพื่อชีวิตก็ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เช่น วรรณกรรมรัสเซีย เรื่อง แม่ ของ แม็กซิม กอร์กี้ แปลโดย ศรีบูรพา และ วิริยาภา เพลงพญาเทียวยว, นครแห่งปีศาจสีเหลือง ของ แม็กซิม กอร์กี้ เช่นกัน วรรณกรรมจีน เรื่อง ดาวแดงอันแวววับ ของ หลี่ซิมเตียน, ทหารน้อยจางก่า, บันทึกของไพล่วิน, หลิวหูหนาน, เรื่องจริงของอาคิวิ ของ หลู่ซิ่น วรรณกรรมอินเดีย เช่น คนขี้เสื่อ, โคพาน, พระเจ้าแม่ทองคำ ของ ภวานี ภักฎาจารย์ เป็นต้น²

พิจารณารูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมช่วงปี 2516-2517 นี้จะเห็นว่าเป็นผลของสถานการณ์บ้านเมืองตึงเครียด ช่วงก่อนหน้านั้นรัฐบาลดำเนินนโยบายแสดงออกถึงความสนใจทางการเมืองไม่ว่าทางใดของประชาชน เช่น ห้ามมิว่าสมชุมนุมในที่สาธารณะเกิน 5 คน ตั้งข้อหาแสดงเจตนาารมย์ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเหี้ยมแน่นทุกทาง ได้แก่ ขบถภายในราชอาณาจักร, มิว่าสมชักรชนให้มีการชุมนุมทางการเมือง, มีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์³ เมื่อการแสดงออก

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

³ เสถียร จันทิมาธร, ขรรค์ชัย บุนปาน : กองทัพบกกับประเทศไทย (สำนักพิมพ์มติชน, พิมพ์ครั้งที่ 1 มีนาคม 2526), หน้า 124-125.

รูปปฏิบัติการ เป็นไปไม่สะดวก และไม่ปลอดภัย ทางออกและสิ่งชดเชยความไม่พอใจของกลุ่มชน
ทุกกลุ่ม ในระยะนั้นจึงมีน้ำหนักมากในงานเขียนระยะต่อมา ซึ่งมีเนื้อหาสะท้อนสังคมที่เต็มไปด้วย
ปัญหาและความไม่เป็นธรรม หนังสือเหล่านี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ทางการเมือง และ
มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเผยแพร่แนวคิดประชาธิปไตย สังคมนิยม แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต¹

ที่น่าสังเกตระยะที่ประชาชนทั่วไปและนิสิตนักศึกษามีความตื่นตัวทางการเมืองรอบด้าน
เช่นนี้ ได้เกิดกลุ่มนักเขียนกลุ่มใหม่ที่มีแรงผลักดัน และพลังใจจากสภาพสังคมและเหตุการณ์รอบข้าง
ให้ผลิตผลงานวรรณกรรมออกมาจำนวนมากในรูปแบบ เรื่องสั้น และบทร้อยกรอง มีเนื้อหาสะท้อน
ปัญหาสังคมที่ยังมีช่องว่างทางเศรษฐกิจ ความไม่เป็นธรรม ความยากไร้ เสนอแนะแนวทางแก้ไข
และปลุกเร้าการต่อสู้ของนักศึกษา ประชาชน กรรมกร และชาวนาชาวนาไร่ มีผลงานรวมเล่มของ
นักเขียนคนสำคัญ ๆ ในกลุ่มนี้ซึ่ง ตรีศิลป์ บุญจรรย์ รวบรวมไว้ได้แก่ ตะวันแดง, พลิกฟ้า-คว่ำแผ่นดิน,
ต่อสู้ชาติ, เอกราชอธิปไตย ของ ระวี โดมพระจันทร์ ด้านสาวคอย, เราจะฝ่าข้ามไป, น้ำท่วมฟ้า-
ปลากินดาว ของ วิสา คัญทัพ นกพิราบสีขาว, กลืนจากสายเลือด, ของ วัฒน์ วรรณยางกูร
อีสานกู, สายเลือด, ตะวันสีแดงส่องทาง, ของ อุดร ทองน้อย ก่อนไปสู่ภูเขา ของ สถาพร
ศรีสังข์ เป็นต้น² แต่ในจำนวนวรรณกรรมของนักเขียนกลุ่มนี้ ตรีศิลป์ บุญจรรย์ สรุปว่าส่วนมาก
เป็นเรื่องสั้นและบทร้อยกรอง นอกจากงานของ วัฒน์ วรรณยางกูร เรื่อง ตำบลขอมะกอก เล่ม
เดียวที่มีรูปแบบนวนิยาย เรื่องอื่น ๆ เป็นงานเขียนของนักเขียนรุ่นก่อน ซึ่งได้หันมาผลิตงานนวนิยาย
แนวศิลปะเพื่อชีวิต จากอิทธิพลของสภาพการณ์ทางสังคมช่วง เดียวกันนี้อีกครั้งคือ รพีพร ซึ่งเป็นนักเขียน
ร่วมสมัยที่เด่นขึ้นมาเพียงคนเดียว โดยใช้นามปากกาต่าง ๆ กัน ได้แก่เรื่อง พิราบแดง ในนาม
สุวัฒน์ วรรณโลก, แผ่นดินเดียวกัน ในนาม รพีพร, และ พ่อข้าเที่ยงจะยืม ในนาม สันติ ชูธรรม³

อีกกระแสหนึ่งของการเคลื่อนไหวของสภาพวรรณกรรมช่วง 2516-2517 คือ การตีพิมพ์
วรรณกรรมเพื่อชีวิตที่ก่อเกิดครั้งแรกช่วงปี พ.ศ. 2490-2500 จากสภาพความขัดแย้งทางการเมือง
ในยุคสมัยการปกครองของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีนโยบายการต่อต้านคอมมิวนิสต์ครั้งสำคัญ

¹ ตรีศิลป์ บุญจรรย์, อ้างแล้ว หน้า 38.

² เรื่องเดียวกัน..

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

โดยถือนโยบายนี้เป็นแกนกลางของนโยบายทั้งภายในและภายนอกประเทศ อันเป็นสภาพการณ์ที่
วงวรรณกรรมได้รับผลกระทบจากนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ดังที่ระยะก่อนปี พ.ศ. 2516-
2517 สถานการณ์เช่นเดิมได้ย้อนปรากฏอีก คือการถูกจำกัดเสรีภาพในการพูด การเขียนและการ
พิมพ์ แต่เนื่องจากช่วงปี 2516-2517 รูปแบบนวนิยายไม่นิยมเท่าเรื่องสั้นและบทร้อยกรองดัง
กล่าวแล้ว จึงเป็นเพียงการนำนวนิยายเพื่อชีวิตรุ่นเก่าจากช่วงปี พ.ศ. 2490-2500 มาตีพิมพ์
ใหม่อย่างแพร่หลาย เช่น ความรักของวัลยา, ปีศาจ ของ เสนีย์ เสาวพงศ์ สงครามชีวิต,
แลไปข้างหน้า ของ ศรีบูรพา และปรากฏว่าเป็นที่นิยมอ่านกันแพร่หลายจนต้องพิมพ์ซ้ำครั้งแล้ว
ครั้งเล่า¹

ปรากฏการณ์ทางวรรณกรรมที่เด่นชัดและไม่สามารถมองข้ามไปได้คือ เหตุการณ์
"เหาวรรณคดี" ทั้งนี้สืบเนื่องจากความกดดันหลังจากถูกรีดรอนสิทธิเสรีภาพมาเป็นระยะยาวนาน
คนกลุ่มหนึ่งเห็นว่าเพื่อให้ประเทศไปสู่ทิศทางของประชาธิปไตยที่ประชาชนมีชีวิตเสรี มีโลกทัศน์
กว้างไกล จึงได้วิพากษ์วิจารณ์แบบเรียนวรรณคดีไทยในโรงเรียนว่ามีเนื้อหาล้าสมัยไม่เหมาะสม
กับผู้ศึกษาซึ่งเป็นเยาวชนสมควรได้อ่านวรรณกรรมที่สร้างทัศนคติและค่านิยมที่สอดคล้องกับการใช้
ชีวิตในสังคมปัจจุบัน ซึ่งในระยะนั้นแนวคิดศิลปะเพื่อชีวิตกำลังครอบคลุมสังคม ทั้งนี้เห็นได้ว่าเป็น
การเลียนแบบเหตุการณ์ในสมัยของ เหมา เจ๋อตุง ที่ใช้กลุ่มนักศึกษาและพลังหนุ่มสาวที่เรียกว่าผู้
พิทักษ์แดง หรือเรดการ์ด ตอบโต้ฝ่ายปรักษ์ในการปฏิวัติวัฒนธรรมของจีน ทั้งนี้ได้มีการโจมตี
บทบาทของกระทรวงศึกษาที่ปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติทางการ เมืองให้แก่เด็กและผู้ศึกษาใน
โรงเรียน หนังสือคำราจึงแต่งขึ้นเพื่อยกย่องความยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษศักดิ์นา ลักษณะเนื้อหาเช่น
นี้กลุ่มปฏิวัตินำโดย เหมา เจ๋อตุง เห็นว่าเป็นการมอมเมาเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นปกครอง
ซึ่งขัดกับแนวเขียนของฝ่ายก้าวหน้าที่นิยมทฤษฎีทางวรรณกรรมว่าควรเป็นวรรณกรรมรับใช้ประชา
ชน สะท้อนภาพชีวิตประชาชน

การวิพากษ์วิจารณ์ศิลปวรรณกรรม ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในหลักสูตรวรรณคดีไทย
ในโรงเรียนและหนังสือนอกเวลาจากรูปแบบและเนื้อหาเดิม คือส่วนมากเป็นร้อยกรองเกี่ยวกับ
สภาพสังคมสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และตัวละครเป็นเจ้าขุนมูลนาย มาเป็นวรรณกรรมในรูปแบบ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

นวนิยายและเรื่องสั้น การวิพากษ์วิจารณ์ครั้งนั้นมีส่วนทำให้แบบเรียนวรรณคดีไทยได้รับการแก้ไขปรับปรุง ดัดแปลง เริ่มมีวรรณกรรมร่วมสมัย เช่น นวนิยายเรื่อง ผู้ดี ของดอกไม้สด, ทุ่งมหาราช ของเรียมเอง ฯลฯ และตามด้วยผลงานของนักเขียนรุ่นต่อ ๆ มา เช่น แหวววัน ของโบตัน, ผีเสื้อและดอกไม้ ของนิพนธ์, สวนสัตว์ ของ สุวรรณี สุคนธา เป็นต้น

นักวิจารณ์วรรณกรรมที่มีส่วนในการเปิด "แนวรบเหววรรณคดี"¹ ตามวิถีทางของนักคิดนักเขียนแนวศิลปะเพื่อชีวิตของยุคนั้น ได้แก่ ชลธิรา สัตยวิวัฒนา, เสถียร จันทิมาธร, ธรรมเกียรติกันนอริ, อนุช อภาภิรม ฯลฯ

ตัวอย่างงานวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับสภาพเหตุการณ์ช่วงปี 2516-2517 ที่น่าพิจารณา ได้แก่ เรื่อง พิราบแดง พ่อข้าเพิ่งจะยิ้ม และ แผ่นดินเดียวกัน ของ รพีพร พิบราบแดงเป็นนวนิยายแนวเพื่อชีวิตที่ได้รับการต้อนรับอย่างกว้างขวางจากผู้อ่านหนุ่มสาวที่มีการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยมากที่สุด ที่น่าแปลกคือเป็นผลงานต่อเนื่องของการเกิดวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตยุคแรกกับยุคที่สอง คือ รพีพรได้แต่งเรื่องนี้ค้างไว้จากปี 2501 หลังจากเขียนไปได้ 6 ตอน แต่ด้วยสาเหตุทางการเมืองในการจำกัดเสรีภาพการคิดและการเขียนจึงถูกจับเสียก่อน ต่อมาเมื่อพันโทจึงได้แต่งต่อจนจบเรื่องเมื่อ มิถุนายน 2518 จึงเป็นการยืนยันเจตนารมณ์และพลังสร้างสรรค์ในการผลิตงานวรรณกรรมแนวนี้ของรพีพรอย่างแน่วแน่และชัดเจน

นับว่างานเรื่อง พิราบแดง นี้เป็นวรรณกรรมเพื่อชีวิตแนวประชาชนที่ส่งผลต่อชีวิตของมวลชนตามเจตนารมณ์ของกลุ่มก้าวหน้า โดยมีโครงเรื่องที่ดำเนินไปด้วยความสัมพันธ์ของหญิงชายที่เป็นกำลังสำคัญของการปฏิวัติคือหนุ่มสาว เนื้อหา บทสนทนาตลอดเรื่องที่ตัวละครแสดงออกชี้แนะแสดงคุณค่าของมนุษย์ แสดงโลกทัศน์ของชีวิตทางสังคมของมวลประชาชนในการต่อสู้เพื่อคุณค่าในการทำงานสุจริต แม้กลวิธีการประพันธ์ในการเดินเรื่องจะขาดความดึงดูดใจ แต่การปะติดปะต่อความคิดเมื่อเทียบกับเหตุการณ์เดินขบวนต่อต้านขับไล่จักรพรรดินิยมสหรัฐอเมริกา และการต่อสู้ต่าง ๆ ของนักศึกษาจีนกับในเมืองไทย รพีพรทำได้แนบเนียนพอสมควร

ตรีศิลป์ บุญขจร ได้ให้ความเห็นในการวิเคราะห์นวนิยายเรื่องนี้ว่า "เหตุที่พิราบแดง

¹ เรื่องเดียวกัน.

ชานา กับการเคลื่อนไหวของกรรมกรและนักศึกษาซึ่งประสบความล้มเหลวลงด้วยความตายของผู้นำสหพันธ์ วัฒนาวางโครงเรื่อง เป็นการต่อสู้ของชานาที่มีการศึกษาระดับมัธยม ซึ่งมีจิตสำนึกทางการเมืองสูง มีความเข้าใจปัญหาของเพื่อนชานา ชาวไร่ แนวคิดสำคัญคือความไม่ เป็นธรรมที่เกิดขึ้นกับชานาชาวไร่อย่างไม่เห็นทางที่จะพ้นสภาพ และการปลุกกระดมให้เกิดการรวมพลังต่อสู้อย่างมีรูปแบบ ความสำเร็จของนวนิยายแนวเพื่อชีวิตร่วมสมัย เรื่องนี้คือการคอกย้าภาพชีวิตชนบทอันล้ำค่า การพ่ายแพ้ต่อพวกมีอำนาจและอิทธิพลในสังคม ให้ความสมจริงด้านเนื้อหาอย่างแจ่มชัด แม้บางตอนในบทสนทนาและการดำเนินเรื่องจะหย่อนด้านความจริงไปบ้างแต่ก็นับว่า วัฒนเสนองานที่เข้าลักษณะนวนิยายเพื่อชีวิตประเภท (Social Realism) เต็มรูป และมีกลวิธีการประพันธ์ที่มีศิลปะไม่ยิ่งหย่อนกว่างานของปัญญาชนรุ่นก่อน เช่นงานของรพีพรดังที่วิเคราะห์มาแล้ว

ผลกระทบของสังคม การรวมตัวของนิสิต นักศึกษา นอกจากจะส่งผลให้สภาพวรรณกรรมไทยเกิดการเคลื่อนไหว มีนักเขียนเกิดขึ้นใหม่ มีการพัฒนาเนื้อหา หรือสืบต่อความคิดจากช่วงสมัยเดิมให้สอดคล้องกับสังคมช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 แล้ว แน่นนอนการเปลี่ยนแปลงวิถีทางสังคม วัฒนธรรม ความนึกคิด การแสดงออกยังกระทบความนึกคิดของนักเขียนกลุ่มหลักที่มีอยู่เดิม ซึ่งบางคนอาจมีอาชีพหลักอย่างอื่นและเขียนนวนิยาย เป็นงานสร้างสรรค์ หรือบางคนก็เป็นนักเขียนอาชีพ นักเขียนกลุ่มดังกล่าวนี้ย่อมใช้วิจารณ์ฐานะของความ เป็นนักประพันธ์ วินิจฉัย ติดตามศึกษาความเป็นไป และสภาพที่เปลี่ยนแปลงรอบข้าง นำมาเป็นข้อมูลของงานอย่างผิวเผินบ้าง อย่างเต็มที่บ้าง ตามแต่สำนึกของนักประพันธ์ จึงควรพิจารณาถึงทัศนะและการวิจารณ์บทบาทของนักเขียนหนุ่มสาวในสังคมระยะนั้นในสายตาของนักเขียนรุ่นผู้ใหญ่ว่ามีปฏิกิริยาในทางใด

ที่น่าสนใจคือนักเขียนหญิง ระยะก่อนการเคลื่อนไหวทางการเมือง 14 ตุลาคม 2516 สภาพวรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นเรื่องรัก หรือเรื่องพาฝัน มีแนวคิดเกี่ยวกับปัญหาครอบครัว และนักเขียนนวนิยายประเภทนี้ส่วนมากเป็นสตรี ได้แก่ ทมยันตี, บุษยามาส, ชูวงศ์ ฉายะจินดา, อมราวดี, เพ็ญแข วงศ์สง่า, ไบตัน, กฤษณา อโศกสิน (ผู้ได้รับความนิยมน่าจะมากกว่าคนอื่น ๆ และเคยได้รับรางวัล ส.ป.อ. ถึง 2 ครั้ง) สุวรรณี สุคนธา, สีฟ้า, ดวงใจ ฯลฯ อย่างไรก็ตามแม้ นักเขียนเหล่านี้จะเขียนนวนิยายแนวพาฝันส่วนใหญ่ แต่ก็มีแนวโน้มในบางเรื่องที่เสนอปัญหาสังคม โดยใช้โครงเรื่องของนวนิยายพาฝัน ที่เด่น ๆ และเห็นได้ว่าเป็นการปูพื้นให้เห็นแนวโน้มว่าปัญหาสังคมประเด็นนั้น ๆ ของเรื่องใกล้จะถึงที่สุดของความอดทนรับสภาพของมวลชนเข้าไปทุกที ได้แก่

เรื่อง เขาชื่อกานต์ ของ สุวรรณี สุคนธา เป็นเรื่องราวของชนบทท่ามกลางความเจริญ แวดล้อมด้วยอิทธิพลของตำแหน่งหน้าที่ ทำให้หนุ่มสาวที่มีอุดมคติต้องพ่ายแพ้, ตะวันตกดิน ของ กฤษณา อโศกสิน ให้ภาพของวงข้าราชการอันหลากหลาย การใช้อิทธิพลของตำแหน่งการงาน และการเงินของ "ผู้ใหญ่", นายอำเภอที่รัก ของสีฟ้า ซึ่งเกี่ยวกับข้าราชการที่ดีมีอุดมคติในการทำงานก็ต้องถูกสั่งพักราชการและถูกย้ายไปในตำบลท่าไกล เป็นต้น นับเป็นการพัฒนาเนื้อหา และกลวิธีการประพันธ์มาสู่วรรณกรรมวิจารณ์สังคมมากขึ้น และเข้าลักษณะนวนิยายแนวสมจริงที่ให้เนื้อหาของสังคมปัจจุบัน

ดังนั้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม สภาพสังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปจึงเปิดทางให้นักเขียนสตรีบางคนในกลุ่มนี้ตระหนักในวิถีทาง และแนวโน้มของสภาพทั่วไปจึงเริ่มเลือกสรรเนื้อหา และหันมาเขียนเรื่องสมจริงมากขึ้น บางครั้งก็เสนอในลักษณะเสียดสี ทั้งนี้แรงผลักดันที่มีส่วนในการกระตุ้นความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเขียนก็คือการวิจารณ์วรรณกรรม บทวิจารณ์หลายบทที่เรียกว่า "เปิดแนวรบด้านวรรณกรรมนำหน้า"¹

ตัวอย่างนวนิยายของนักเขียนหญิงที่เริ่มได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ช่วงนี้ และเสนองานสอดคล้องร่วมสมัย

ความรักสีเพลิง (2517) ของสีฟ้า ซึ่งศรีศิลา บุญจรร กล่าวว่าเป็นนักเขียนหญิงที่ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลง แม้จะไม่เห็นด้วยทั้งหมด แต่ก็มีความเป็นกลางในการตั้งความหวัง สีฟ้า ให้ภาพของนักศึกษาโดยมุ่งหวังที่จะบอกว่า "บทบาทของนักศึกษาผิดไปจากสมัยก่อน ซึ่งรับผิดชอบอยู่แค่ร่วมหาวิทยาลัย แต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นักเรียน นิสิต นักศึกษาจะทำอะไรดูเดือดร้อนแรงกว่าที่เคยคิดอยากให้เป็นรู้อีก" ² สีฟ้าจบเรื่องลงด้วยเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ด้วยการตั้งคำถามไว้ว่า เด็กรุ่นใหม่อย่างวันชนะ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

² อุณากรรณ (นามแฝง), อุทยานชีวิต สัมภาษณ์ ม.ล.สีฟ้า มหาวรรณ, กุลสตรี 191 (มกราคม, 2522), 74 อ้างในศรีศิลา บุญจรร, นวนิยายไทยในรอบทศวรรษ : ข้อสังเกตบางประการ, อ้างแล้ว, หน้า 46.

"เขาจะเดินไปเพื่อส่วนรวมจริง ๆ โดยไม่หลงทางเหมือนผู้ใหญ่ส่วนมากกับที่ปรากฏมาแล้ว.....ไหมหนอ?" (ความรักสี่เพลิง, เล่ม 2, หน้า 504)¹

เทียนส่องแสง ของ ดวงใจ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนถึงช่องว่างของความเข้าใจระหว่างคนหนุ่มสาว โดยเฉพาะนักศึกษากับผู้ใหญ่วัยเกษียณ และ "ความพยายาม" ของผู้ใหญ่ที่จะเข้าใจหนุ่มสาว ผู้แต่งคือดวงใจแสดงความไม่มั่นใจ คลางแคลงใจจนถึงกังวลใจในหลายตอนของเรื่องที่ว่าต่อไปนี้

"ประเทศชาติที่รอดเป็น เอกราชจากเงื้อมมือของศัตรูตลอดมานับศตวรรษกำลังจะต้องตกอยู่ในกำมือของคนรุ่นใหม่ที่ทอแสงไม่เข้าใจและไม่ไว้วางใจ ในบทบาทของ เขาคระนั้นหรือ" (เทียนส่องแสง, หน้า 299) บางตอนก็สะท้อนความคิดว่า คนหนุ่มสาวในวัยเรียนยังไม่สามารถแก้ปัญหาสังคมได้

ส่วนทมยันตีไม่ได้ใช้โครงเรื่องเกี่ยวกับนักศึกษาโดยตรงในการเสนองาน แต่สอดแทรกบทบาทของนักศึกษาและทัศนะในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ไว้อย่างชัดเจนในนวนิยายรักเรื่อง สิ้นสวาท อันเป็นเรื่องราวของ พชร หนุ่มเพลย์บอยลูกเศรษฐี กับ มินตรา หญิงสาวผู้มาจากสถานสงเคราะห์เด็กกำพร้า ในเรื่องนี้ทมยันตีเดินเรื่องโดยให้ตัวเอกฝ่ายชายเป็นผู้เล่าเรื่อง เหตุการณ์ในสังคมไทยหลัง 14 ตุลาคม บรรยายผ่านทัศนะของเขา โดยเริ่มเล่าเรื่องของชีวิตเขาย้อนหลังจากการตายของมินตราเพราะโรคร้าย แล้วย้อนเล่าชีวิตเสเพลของพชร พชรวิพากษ์วิจารณ์คนรุ่นใหม่ใน "ขบวนการฝ่ายซ้าย" ว่าเป็นการเท่แฟชั่นอย่างหนึ่ง ดังคำพูดของเขาว่า "รุ่นผมมักจะคลั่งเป็นคารา แต่ทว่าเด็กรุ่นใหม่ชอบเล่นเป็น เซ กู วาร่า อีกหน่อยพอโตขึ้นก็คง เวทนาตัวเองเหมือนรุ่นผมกระมัง" (สิ้นสวาท เล่ม 1, หน้า 195)

สรุปสภาพของวงวรรณกรรมช่วงระยะหลังการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ บรรยายภาคระยะแรกเต็มไปด้วยความล้าพองใจ และต้องตามเจตนาการมย์ของมวลชนในสังคมที่สามารถโค่นล้มเผด็จการและความครอบงำทางปัญญาก่อนหน้านี้ลงได้อย่างน่าภาคภูมิใจ ครั้นไม่นานเพียงเวลาไม่ถึง 3 ปี บรรยายภาคดังกล่าวได้แปรเปลี่ยนเป็นความขัดแย้ง บาดหมางระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่เคยร่วมพลัง เป็นมวลชนต่อสู้ร่วมกันมา และ เริ่มแตกแยกแบ่งกลุ่ม เป็นซ้ายขวา ดังที่เห็นได้จาก

¹ ตรีศิลป์ บุญขจร, อ้างแล้ว หน้า 46.

พัฒนาการทางความคิด ส่วนหนึ่งของแนวโน้มดังกล่าวในเนื้อหาของวรรณกรรมที่ผลิตออกมา เป็นละลอก ๆ ภายในช่วง 3 ปี ที่เหตุการณ์มีได้อยู่กับที่เพื่อสร้างสมความเป็นประชาธิปไตยในสังคมดังที่มุ่งหวัง เมื่อพลังประชาชนตัดสินใจเข้าร่วมในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 การแสดงทัศนะและความรู้สึกของนักเขียนหญิงซึ่งเป็นคนนอกกลุ่มที่เสนอมานี้แสดงให้เห็นภาพของสังคมที่เริ่มมีทัศนะขัดแย้งกันได้อย่างชัดเจน

2. ระยะของการขัดแย้งและแปรปรวน (ระหว่าง พ.ศ. 2518-2520)

เมื่อแนวคิดก้าวหน้าแบบสังคมนิยมแพร่หลายจากการเผยแพร่ของกลุ่มนิสิตนักศึกษา สื่อมวลชน โดยผ่านทางวรรณกรรมหนาแน่นขึ้นทุกที กอปรกับแรงกระตุ้นจากเหตุการณ์ทางการเมืองของประเทศเพื่อนบ้านเร่งเร้าให้พลังมวลชนกลุ่มเดิมแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายอย่างชัดเจน โดยเรียกฝ่ายหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับความรุนแรงของอีกฝ่ายว่า "ฝ่ายขวา" และฝ่ายที่เดินหน้ายึดอุดมการณ์และแนวคิดสังคมนิยมว่า "ฝ่ายซ้าย" ได้เกิดการปะทะกันของสองฝ่ายนี้อย่างต่อเนื่อง เป็นลำดับ สภาพการณ์ดังกล่าวเปิดโอกาสให้ทางบ้านเมืองเข้าร่วมรื้อสถานการณ์ ด้วยการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 จึงเป็นการตันเทววิถีทางของชีวิตสังคมและการเมืองของประชาชนช่วงปี 2519 เป็นต้นไปให้กลับไปสู่สภาพใต้การปกครองและควบคุมโดยนโยบายฝ่ายขวาของรัฐบาลอย่างเข้มงวดดังเดิม

เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ส่งผลกระทบต่อวงวรรณกรรมอย่างหนักหน่วง มีผลให้เกิดการชะงักงันของการพัฒนาเนื้อหา กลับไปสู่ความล้าหลังด้วยการเสนองานที่มีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพาฝันอย่างจริงจังอีกครั้ง เพื่อหลีกเลี่ยงภัยบ้านเมือง สำหรับนักเขียนหนุ่มสาวเมื่อสังคมไม่เปิดทางให้ต่อสู้ตามอุดมการณ์ได้อย่างสะดวก เปิดเผยต่อไปก็หันไปตั้งแนวรบใหม่ด้วยการเดินทาง "ไปภูเขาสภาพวรรณกรรมจึงขาดแคลนนักเขียนแนวก้าวหน้าลงอย่างทันที และความเคลื่อนไหวทางวรรณกรรมด้านนี้นับว่าเกือบจะหยุดอยู่กับที่

ตรีสิลป์ บุญขจร กล่าวถึงแนวคิดที่แสดงออกในนวนิยายช่วงนี้ว่าชัยชนะของสังคมนิยมในประเทศอินโดจีน นับตั้งแต่เวียตนาม ลาว จนถึงกัมพูชา สร้างความวิตกกังวลให้กับคนไทยบางกลุ่ม นักเขียนนวนิยายหญิงหลายคนได้แสดงความปรวิวิตกต่อเหตุการณ์บ้านเมืองของไทยไว้อย่างเด่นชัด ในนวนิยายหลายเรื่อง มีทั้งที่หวาดเกรงภัยสงคราม ความแตกแยกของดินแดน และบางคนที่เกลียดชังสังคมนิยมเป็นทุนเดิมจึงแสดงออกด้วยการเขียนนวนิยาย แสดงถึงความเลวร้ายของการปกครอง

ระบอบสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ตามความนึกคิดและทัศนะของผู้เขียน¹ ดังตัวอย่างงานของสีฟ้า

สีฟ้าเขียน ทำไม ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2518 ขณะที่การประจัญหน้าของฝ่าย "ขวา" กับ "ซ้าย" ในไทยเริ่มชัดเจน และเหตุการณ์ในอินโดจีนแสดงถึงชัยชนะของฝ่าย "ซ้าย" สีฟ้าใช้จินตนาการสร้างรัฐในแถบเอเชียอาคเนย์ที่ต้องแบ่งแยกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายเหนือเป็นสังคมนิยม ส่วนฝ่ายใต้เป็นแบบที่เรียกกันว่า "ประชาธิปไตย" สีฟ้าวิพากษ์วิจารณ์ทั้งส่วนดีและส่วนเสียของการปกครองทั้งสองลัทธิ โดยเห็นว่าทั้งสองฝ่ายต่างก็มีอุดมการณ์อันสวยหรู แต่ก็ล้มเหลวในทางปฏิบัติ ข้อยุติของสีฟ้าดูเหมือนจะอยู่ที่ "บุคคล" ซึ่งเป็นผู้นำมากกว่าจะอยู่ที่ระบบ และผู้ที่ต้องตกเป็นเหยื่อตลอดไปคือประชาชน

ด้วยความเจตนาในการเขียนนวนิยายชีวิตครอบครัว สีฟ้าใช้ครอบครัวเป็นการดำเนินเรื่องโดยสร้างความผูกพันของตัวละครฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ พ่อเผ่าบุญโตหัวหน้าครอบครัวต้องปวดร้าวเพราะลูกชายสองคนมีทัศนคติทางการเมืองต่างกัน สีฟ้าให้การวิพากษ์วิจารณ์การเมืองผ่านทางความนึกคิดและสายตาของพ่อเผ่าบุญโตซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง ทั้งนี้เห็นได้ชัดว่าสีฟ้าพยายามสอดแทรกทัศนะต่าง ๆ โดยเฉพาะทัศนะอนุรักษนิยมซึ่งผู้แต่งสอดส่องถึงความต้องการทวนไปสู่อดีตของพ่อเผ่าบุญโต อันน่าจะหมายถึงทัศนะของสีฟ้าเองด้วยจึงทำได้แนบเนียน และทำให้เนื้อหาทางการเมืองของเรื่องคลายความดุเดือดลงได้บ้าง

ความวิตกของนักเขียนต่อสภาพการเมืองบ้านเมือง ยังเห็นได้จากงานของ กฤษณา อโศกสิน ในเรื่อง ลมที่เปลี่ยนทิศทาง ปรัชญาภาพของสังคมไทยที่ผู้คนกำลังตื่นตัวและไม่อาจจะวางเฉยต่อไปได้ และภาพของผู้มีอันจะกินเตรียมจะอพยพโยกย้ายไปอยู่ประเทศอื่นหากสถานการณ์เลวร้ายลง ฯลฯ ตัวละครแต่ละตัวเป็นตัวแทนของคนชั้นต่าง ๆ ในสังคม ได้แก่ อันวิดา ข้าราชการสาวลูกเศรษฐีใหญ่ค้าอาวุธสงคราม แคนนักหนังสือพิมพ์หัวก้าวหน้าผู้ใช้ปลายปากกาสร้างสรรค์งานสังคมที่ดีกว่า รุมหนุ่มชนชั้นกลางผู้ค่อนข้างจะชอบวิธีการประนีประนอม ส่วนวรรณราย โพลีลูสติ เป็นพวกมีอันจะกินที่ตื่นตระหนกภัยสงคราม และคิดถึงแต่ตนเอง ภาพของตัวละครเหล่านี้แม้กฤษณาจะพยายามวางตัวเป็นกลาง และซ่อนทัศนะส่วนตัวไว้เต็มที่ แต่การให้รายละเอียดของตัวละครก็พอจะมองเห็นทัศนคติของผู้เขียนได้อยู่หลายคน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

ตรีศิรม์ บุญจระ วิเคราะห์นวนิยายเรื่องนี้ไว้ว่า กฤษณา อโศกสิน ผู้เขียนแม้จะไม่แสดงอย่างชัดเจน แต่ได้วางบทบาทให้เด่นเป็นชายปมด้อย ชายพยายาม ส่วนธม เป็นหนุ่มหัวก้าวหน้าที่ไม่สังกัดซ้ายหรือขวา มีเหตุผลและเดินสายกลาง เขาต้องการเปลี่ยนแปลงแบบดัดแปลง ต่อเติมหรือแบบปฏิรูปไม่ใช่ปฏิวัติ หรือ "พลิกฟ้า-คว่ำแผ่นดิน" ส่วนอันวิดา ผู้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงแต่ไม่ชอบการสูญเสีย เธออยากให้คนต่ำกว่ามีความสุขสบายขึ้นโดยไม่รบกวนสถานภาพของตัวเอง และด้วยความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม กับการให้ความสำคัญหน่วยย่อยพื้นฐานของสังคมคือครอบครัว กฤษณา ก็เช่นเดียวกับนักเขียนหญิงที่เขียนนวนิยายครอบครัวคนอื่น ๆ คือ เห็นว่าสังคมจะดีหรือเลวอยู่ที่การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว สถาบันขั้นพื้นฐานที่สุดนี้เองจะสามารถผลิตหน่วยของสังคมที่มีคุณภาพ และมารวมเป็นสังคมที่ดี และผู้ยากไร้ก็จะสามารถยกระดับตนเองขึ้นมาได้หากขยันขันแข็ง ดังเช่น อำนวยธรรม ลูกกรรมกรก็เป็นเด็กดีได้เพราะครอบครัวไม่มีปัญหา

อย่างไรก็ตามสภาพความตึงเครียดจากการเมืองระยะนี้เอื้อให้วงวรรณกรรมได้มีงานวรรณกรรมสังคมวิจารณ์เกี่ยวกับปัญหาชนบท การศึกษา วงราชการ ที่เข้มข้นและมีบทบาทเด่นชัดเป็นที่ประจักษ์ต่อมา กลุ่มนักเขียนแนวสะท้อนปัญหาต่าง ๆ ในชนบทที่กำลังนำวิกฤตโดยเฉพาะปัญหาการศึกษาของเยาวชนในถิ่นทุรกันดาร ที่เทคโนโลยีและการพัฒนายังไปไม่ถึง เป็นกลุ่มนักเขียนชายที่มีอาชีพ และประสบการณ์อยู่ในแวดวงของปัญหา จึงเสนองานด้วยสำนึก และแรงบันดาลใจของนักประพันธ์ที่ต้องการแสดงออกถึงความเป็นจริง และหวังในผลสะท้อนกลับของงานเขียนที่ใช้เป็นสื่อ นำความสนใจ ความรับรู้ปัญหาที่ตนได้เสนอผ่านวรรณกรรมให้เกิดการพัฒนาชนบท และแก้ปัญหาท้องถิ่นในความเดือดร้อนของประชาชนตามประเด็นปัญหาในที่สุด นักเขียนกลุ่มนี้ที่เด่น ๆ ได้แก่ คำพูน บุญทวี ผู้ตีแผ่ชีวิตชนบทอีสาน, นิมิตร ภูมิถาวร และคำหามานคนใด ผู้ตีแผ่ปัญหาทางการศึกษาและข้าราชการ, บุญโชค เจียมวิริยะ ผู้เสนองานเปิดโปงแง่มุมอุปสรรคชีวิตข้าราชการฝ่ายปกครอง เป็นต้น ส่วนใหญ่นักเขียนเหล่านี้เป็นที่รู้จักและมีผลงานอยู่ในหนังสือ "ฟ้าเมืองไทย" ซึ่งมีแนวในการเสนอวรรณกรรมแนวประสบการณ์ชีวิต และมีบทบาทอย่างมากในการสนับสนุนการเผยแพร่นวนิยายแนวสมจริง

สังเกตได้ว่างานของนักเขียนชายกลุ่มนี้เป็นภาระแทนความสนใจในสภาพเหตุการณ์เฉพาะหน้า คือ ขณะที่ฝ่ายซ้ายหรือนักศึกษากลุ่มก้าวหน้า เสนองานเพื่อชีวิตจนถูกปราบปรามขั้นรุนแรงและ "ไปสู่งูเขา" นักเขียนกลุ่มชนบทก็หันหลังให้กับการใช้แนวคิดความขัดแย้งทางสังคมจากปัญหาบ้านเมือง

การบริหารประเทศไปสู่เนื้อหาสะท้อนสภาพสังคมในชนบทที่ห่างไกลความสนใจของสังคม เรียกร้องความสนใจ เข้าใจเพื่อนมนุษย์ให้ความสมจริงมากขึ้นกว่าที่นักเขียนรุ่นก่อน ๆ ทำกันมาอย่างเห็นได้ชัด พิจารณาได้จากงานที่ได้รับรางวัลจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยช่วงปี พ.ศ. 2517-2519 มีนวนิยายแนวลึกลับนิยายมหากาพย์ เมืองไปสู่ปัญหาชนบทที่ผ่านการตัดสินใจและได้รับรางวัลทุกปีต่อเนื่อง ได้แก่ ปี 2517 เรื่อง แด่คุณครูด้วยคมแฝก ของ นิมิตร ภูมิถาวร, ปี 2518 เรื่อง นายอำเภอปฏิบัติ ของ บุญโชค เจริญวิริยะ และในปี 2519 งานในกลุ่มนี้ได้รับรางวัลถึง 2 เรื่องคือ ลูกอีสาน ของ คำพูน บุญทวี กับ บันทึกของครูประชาบาล ของ คำพูน คนใด¹ และในช่วงนี้ก็ยังมีแนวโน้มในการผลิตงานเนื้อหาชนบทเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ตัวอย่างงานของนักเขียนกลุ่มชนบทที่เด่นเรื่องหนึ่งคือ ลูกอีสาน ของคำพูน บุญทวี ความดีเด่นของงานเรื่องนี้ทำให้คำพูนกลายเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงของวงวรรณกรรมระยะนั้น โดยการเสนองานจากประสบการณ์ชีวิตของเขาเอง การแสดงออกถึงความตระหนักในปัญหาความยากจนในภาคอีสานของไทย นอกจากนี้ความสามารถในเชิงประพันธ์ที่ใช้ความสมจริงเป็นหลักในการให้รายละเอียดของเนื้อหา และช่วงโอกาสที่เหมาะสมช่วยให้คำพูน บุญทวี ได้รับรางวัลนักเขียนดีเด่นจากเรื่องนี้อีกครั้งด้วยการตัดสินของสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาเซีย) และนวนิยายเล่มนี้ได้รับการพิจารณา เป็นหนังสืออ่านประกอบนอกเวลาในมหาวิทยาลัยภาษาไทยต่อมา

วิวัฒนาการและตัวอย่างงานวรรณกรรมที่สอดคล้องกับสภาพสังคมช่วงปี 2518-2520 อาจสรุปแบ่งเป็น 2 ลักษณะของเนื้อหาได้แก่

1. วรรณกรรมที่มีเนื้อหาสะท้อนถึงแนวโน้มในความขัดแย้ง และแตกแยกของกลุ่มพลังมวลชน 14 ตุลาคม 2516 จากผลงานของนักเขียนหญิงกลุ่มเสนอนวนิยายชีวิตครอบครัว
2. วรรณกรรมที่มีเนื้อหาแนวประสบการณ์ชีวิตเกี่ยวกับปัญหาชนบท โดยนักเขียนชายกลุ่มใหม่ซึ่งเสนองานลักษณะลึกลับนิยายมหากาพย์เฉพาะหน้าของสังคมคือความขัดแย้งด้านการเมืองไปหาภาพชนบท

¹ภาคผนวก 2. รายชื่อหนังสือที่ได้รับรางวัลของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย 2515-2519 นวนิยายไทยในรอบศตวรรษ ข้อสังเกตนางประการ ศรีศิลป์ บุญจรรยา, อ่างแล้ว.

3. ระยะของการชะงักงันจากการ เข้มงวด (ระหว่าง พ.ศ. 2520-2522)

สถานการณ์ทางการเมืองระยะนี้ลดความตึงเครียดในรูปของการต่อสู้ คอบได้ลงมาก แต่ความรู้สึกของนักเขียน อีกทั้งบรรดาผู้มีจิตสำนึกทางการเมือง เมืองสูง รวมทั้งผู้มีความต้องการแสดงออกถึงความคิดเห็นจำนวนมากอยู่ในสภาพอึดอัด เพราะสภาพเงี่ยงเงินทางการเมือง ในสภาวะการณ์เช่นนี้จึงทำให้นักเขียนนักวิจารณ์กลุ่มวรรณกรรม เพื่อชีวิตต่างหวังให้เกิดความคลี่คลายพัฒนาการทางวรรณกรรมของไทย กลุ่มนักเขียนผู้รักชาติ รักประชาธิปไตย และรักความเป็นธรรมที่สืบทอด "ขบวนการศิลปะเพื่อชีวิต" จากสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบันและนักเขียนกลุ่มนี้มีบทบาทที่แน่นอนเป็นของตนเอง ได้เกิดความรู้สึกว่าช่วงปี 2520 ไปนี้ เป็นยุคที่ควรมีการสำรวจตนเองอย่าง เข้มงวด เพื่อสรุปบทเรียนพร้อมกับปรับปรุงตนเอง นักเขียนกลุ่มนี้เชื่อว่าภาวะชะงักงันนี้เป็นเพียงสถานการณ์ชั่วคราว ในขณะที่เดียวกันนักเขียนและนักวิจารณ์ช่วงนี้ ก็เชื่อว่าขบวนการศิลปะเพื่อชีวิตก็หยุดชะงัก เพื่อจะพัฒนารุดหน้าไปด้วยก้าวที่มั่นคง

ดังนั้นช่วงปี 2520 เป็นต้นไป จึงมีนักศึกษามัธยมศึกษาจำนวนมากที่ "เข้าป่า" ส่วนพวกที่ยังคงยืนหยัดความเป็นมัธยมศึกษาของตน และเลือกใช้วรรณกรรม เป็นเครื่องมือสื่อสารความคิดเห็นในลักษณะสร้างสรรค์ เป็นนักเขียนที่ยึดเป้าหมายและวิธีการเขียน เพื่อสร้างความเข้าใจดีระหว่างกลุ่มชน มิได้มีเป้าหมายที่การโค่นล้มทำลายคนกลุ่มน้อย ส่วนมากจะเป็นกลุ่มนักเขียนหนังสือพิมพ์จึงมองเห็นทางออกของการยืนหยัดในวงวรรณกรรมช่วงปี 2520-2522 ด้วยการ เสนองงานในรูปแบบ "รายงานข่าว" ที่มีวรรณศิลป์ ส่วนมากปรากฏออกมาในรูปเรื่องสั้นที่ค่อนข้างซับซ้อนด้วยถ้อยคำสำนวนและการผูกเรื่อง การวางโครงเรื่องที่ไมใช่การเล่าเรื่องอย่างธรรมดา หากใช้กลศิลป์ สลับเหตุการณ์ในลักษณะร้อยเชื่อม และย้อนกลับ เต็มไปด้วยการใช้สัญลักษณ์และภาพเปรียบเทียบ¹

ด้านเนื้อหาของวรรณกรรมช่วงนี้จึงแสดงความโน้มเอียงของผู้เขียนที่ปรารถนาจะเป็นปากเสียงทางความรู้สึก และทางความคิดให้กับบรรดา "คนส่วนใหญ่" ที่เสียเปรียบ และถูกทอดทิ้งในสังคมโดยสะท้อนเนื้อหาที่ค่อนข้าง เข้มขันของชีวิตตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น นักเขียนจะแสดงตนเป็นตัวแทนของคนระดับล่างที่ถูกขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ แต่แฝงด้วยเจตนาตีมีจุดยืนในการ

¹ เสถียร จันทิมาธร, คนอ่านหนังสือ ๒๕๕๕ ๒๕๕๕ ๒๕๕๕ (สำนักพิมพ์ดอกหญ้า พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤษภาคม 2525), หน้า 137-147.

เสนองานเพื่อให้เกิดความเข้าใจปัญหาาร่วมกันในสังคม หรือการหันหน้าเข้าร่วมมือกันแก้ปัญหาและอยู่ร่วมกันด้วยดี

วรรณกรรมช่วงนี้จึงเป็นยุคของ "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" อันมีลักษณะเด่นตามที่ เสถียร จันทิมาธร มีทัศนะว่ามีใช่เป็น "วรรณกรรมเพื่อประชาชน" โดยตรง หากแต่เป็นวรรณกรรมที่เขียนเพื่อ "รับใช้" ผลประโยชน์ทางการเมืองของคนส่วนใหญ่หรือประชาชน โดยมีปัญญาชนหรือคนที่ค่อนข้างมีการศึกษาเป็น "ผู้รับ" นอกจากนี้ยังเป็นงานสร้างสรรค์ที่ประสานคนรุ่นใหม่และคนสูงอายุที่มีความคิดใหม่เข้าด้วยกัน นักเขียนกลุ่มนี้ได้รับผลกระทบจากวรรณกรรมก้าวหน้ารุ่นก่อน วรรณกรรมต่างประเทศ และวรรณกรรมที่ตีซึ่งเกิดขึ้นและมีอยู่ในยุคมืดทางพุทธวิมัญญา และรวมทั้งวรรณกรรมร่วมสมัยของคนรุ่นเดียวกัน¹

วรรณกรรมก้าวหน้ายุคก่อนหน้านั้นที่กลับมาเป็นที่นิยมใหม่ ได้แก่ นวนิยายเรื่อง จนกว่าเราจะพบกันอีก ของ ศรีบูรพา ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2493, เรื่องสั้นเรื่อง หยาดเหงื่อและความทรงจำ ของ อิศรา อมันตกุล, มันเป็นเพียงไอ้ทิน ของ ทนง ศรีธธาทิพย์, ต่อตระกูลหมอบ ของ อินทรายุทธ, เทพเจ้า ของ สุวัฒน์ วรดิลก เป็นต้น

ลักษณะที่ถือว่างานเหล่านี้เป็นงานก้าวหน้าคือ

ประการหนึ่ง เนื้อหาอันเกี่ยวกับความรัก เพิ่มขอบเขตของความรักฉันทนุ้มสาวไปสู่ความรักเพื่อนมนุษย์อันมีลักษณะเป็นสากล

ประการที่สอง แนวคิดเกี่ยวกับเปลี่ยนแปลง เน้นว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งด้วยว่ามนุษย์สามารถกำหนดและผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีกว่า

ประการที่สาม ลักษณะเนื้อหาที่สำคัญอันเป็นเครื่องชี้ขาดความเป็นนวนิยายก้าวหน้าคือโลกทัศน์ที่มีความหวัง ไม่ท้อแท้สิ้นหวัง²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

² เสถียร จันทิมาธร, "จากวรรณกรรมก้าวหน้า มาเป็น วรรณกรรมเพื่อชีวิต" คนอ่านหนังสือ, อ่างแล้ว หน้า 124-134.

นักเขียนกลุ่มก้าวหน้าจะแสดง เจตจำนงที่จะใช้วรรณกรรม เป็น เครื่องมือสร้างจิตสำนึก ทางสังคมและมีส่วนร่วมในการต่อสู้เพื่อชีวิตที่ดีกว่าของประชาชน ดังคำกล่าวของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ใน "ชมรมนักประพันธ์" ตอนที่หนึ่งว่า "ทำอย่างไรถึงจะให้ศิลปะ เป็นประโยชน์แก่ ชีวิตมนุษย์อย่างไพศาลที่สุดที่จะเป็นได้"¹

กลุ่มปัญญาชนนักศึกษาในช่วงระยะชะงักงัน 2520-2522 ได้สืบทอดแนวเขียนของ นักเขียนที่กล่าวมาแล้วในการ เสนองงาน เพื่อฟื้นฟูงานวรรณกรรมสร้างสรรค์ และวรรณวิจารณ์ระหว่าง ปี พ.ศ. 2493-2501 มาตีพิมพ์ใหม่รวมกับความคิดที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคสมัยของเขาเอง งานวรรณกรรมแนวศิลปะเพื่อชีวิตจึงก่อรูปอย่างเด่นชัดในช่วง 2520-2522 ดังที่มีการพิมพ์งานที่มีชื่อของ วิทยากร เชียงกูล, สุชาติ สวัสดิ์ศรี ก็ได้ออกนิตยสาร "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" รายเดือน นักเขียน คนสำคัญ ๆ ในกลุ่มนักเขียนวรรณกรรมเพื่อชีวิตรุ่นหลังนี้ ได้แก่ ลาว คำหอม, อัครศิรี ธรรมโชติ วิสา ศัญทัพ, วัฒน์ วรรณยางกูร, กวี โคมพระจันทร์, กรณ์ ไกรลาส, มฤฎ อรดี, นิเวศน์ กันไทยราษฎร์, พิบูลย์ศักดิ์ ละครพล เป็นต้น วรรณกรรมเพื่อชีวิตรุ่นใหม่มีได้ทำให้ขบวนการวรรณกรรมก้าวหน้าในยุคใหม่มีลักษณะหลากหลาย มีสีสันท่วงทำนองแปลกใหม่ออกไป

เสถียร จันทิมาธร ได้จำแนกขบวนการวรรณกรรมเพื่อชีวิตว่าเป็นงานสร้างสรรค์ที่มี 2 ลักษณะคือ

1. งานของนักเขียนที่เป็นปัญญาชนชั้นนายทุนน้อยที่ไม่พอใจกับสภาพของสังคมปัจจุบัน พวกเขาต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพอันเลวร้ายนี้ แต่เขาก็ไม่มีความคิดไปไกลถึงขนาดเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมอย่างสิ้นเชิง (อย่างน้อยที่สุดก็เห็นได้เท่าที่เขาแสดงออกทาง วรรณกรรม) ส่วนใหญ่พวกเขาจึง เป็นนักมนุษยธรรม และมีความคิดปฏิรูป เช่นงานของ อัครศิรี ธรรมโชติ เรื่อง ขุนทอง....เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสว่าง, บนท้องน้ำเมื่อยามค่ำ, เสียแล้วเสียไป เป็นต้น

2. งานของนักเขียนที่ไม่พอใจต่อความเลวร้ายอันปลุกฤทธิ์ของสังคมนี้อย่างรุนแรง และมีความคิดอย่างค่อนข้าง เป็นระบบว่าต้อง เปลี่ยนโครงสร้างของสังคมนี้อย่างสิ้นเชิง นักเขียน

¹บรรจง บรรเจิดศิลป์, ศิลปะวรรณคดีกับชีวิต (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายทิพย์, 2524), หน้า 235. อ้างใน เสถียร จันทิมาธร อ้างแล้ว หน้า 126-128.

ในกลุ่มนี้จะไม่ประนีประนอมกับระบบเดิม (แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า เขาจะปฏิเสธสิ่งดีของระบบเดิม เพียงแต่เขาปรับเอาสิ่งดีเหล่านั้นเข้ามา อย่างมีการปรับให้เหมาะสม) พวกเขา มีความคิดโน้มไปทางปฏิวัติ¹

แนวโน้มทางวรรณกรรมของไทยในปัจจุบัน จึงมีนักเขียนที่ยืนอยู่บนจุดของนักเขียนมนุษยธรรมมากขึ้น เสถียร จันทิมาธร ให้ความเห็นว่าอาจเป็นแนวโน้มในการขยายตัวภายในขบวนการวรรณกรรมเพื่อชีวิต สิ่งที่นักเขียนกลุ่มนี้กำลังให้ความสนใจในช่วงนี้คือ การเน้นปัญหาสังคม และการเรียกร้องในด้านศิลปการประพันธ์ให้มีวรรณศิลป์ และงานสร้างสรรค์ที่สมบูรณ์ทั้งในรูปแบบและเนื้อหาอีกด้วย

ดังนั้นงานวรรณกรรมช่วงชะงักงันนี้ ส่วนใหญ่จึงไม่ใช่สิ่งใหม่เลยทีเดียว หากเป็นการคลี่คลายในขบวนการ "วรรณกรรมก้าวหน้า" พัฒนามาสู่ยุคของ "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" โดยนักเขียนกลุ่มนี้มีพื้นฐานความคิดที่เชื่อว่าการกำเนิดของวรรณกรรมมิได้มาจาก "อารมณ์" หรือ "ใจ" เพียงด้านเดียว หากต้องมี "ชีวิต" หรือ "สภาพการดำรงชีวิต" เป็นมูลฐาน ความเข้าใจปัญหาและสำนึกในความไม่ยุติธรรมของสังคม เร่งเร้าให้นักเขียนวรรณกรรมเพื่อชีวิตเกิดการตื่นตัว ต้องการแสดงความคิดเห็นและมีเป้าหมายแสดงถึงความปรารถนาที่จะได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยที่มีวรรณกรรมเป็นสิ่งหลักต้น เป็นเครื่องมือสะท้อนความจริงออกมา และให้ความเป็นจริงนั้นเป็นเครื่องฟ้องสภาพของสังคมโดยที่ผู้เขียนมิได้ตัดสินหรือชี้้นำเพื่อการโค่นล้มทำลายแต่อย่างใด²

วรรณกรรมเด่น ๆ ของนักเขียนกลุ่มนี้ได้แก่เรื่องสั้นเรื่อง นกสีแดง ของ วัฒน์ วรรลยางกูล ลงพิมพ์ในนิตยสาร "โลกหนังสือ" ฉบับวรรณกรรมและเรื่องสั้นรวมเล่ม กลับมาเมื่อฟ้าคำหน่อไม้สีแดง, แนวร่วมหลังภู, บักย่าน, นกสีเหลือง, และเรื่องสั้นขนาดยาวเรื่อง ใต้เงาปืน ซึ่งตีพิมพ์ในเดือน พฤศจิกายน 2520 นอกจากนี้ยังมีเรื่อง บนราวแห่งความคับแค้น ของ พิบูลย์ศักดิ์ ละครพล, ฉันจึงมาหาความหมาย ของ วิทยากร เชียงกูล เป็นต้น

¹ เสถียร จันทิมาธร, อ้างแล้ว หน้า 145.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

นอกจากกลุ่มนักเขียนวรรณกรรม เพื่อชีวิตที่มีผลงานแพร่หลายในช่วงชะงักงันนี้ วรรณกรรมชีวิตครอบครัว หรือนวนิยายพาฝันของบรรดานักเขียนหญิงก็พยายามหันหาความเป็นจริงของสังคมมากขึ้นตามไปด้วย เช่นงานของ กฤษณา อโศกสิน, สุวรรณี สุคนธา, สีฟ้า ต่างก็ให้ความสนใจสร้างเนื้อหางานในทางสร้างสรรค์มนุษยธรรมในสังคม แม้จะในรูปแบบของงานนวนิยายชีวิตครอบครัว แต่ให้ภาพชีวิตสมจริงเข้มข้นกว่างานยุคก่อน ๆ ของตนเองมากขึ้น

สรุปได้ว่า งานวรรณกรรมในช่วงชะงักงันจากความเข้มงวด แม้นักเขียนจะค่อยปลดปล่อยไปร้องในการแสดงความคิด แต่เนื่องจากการประณามบทบาทและคุณค่าของวรรณกรรม หรือหนังสือพิมพ์ของบรรดาครูอาจารย์และนักวิจารณ์หนังสือที่มักจะมีแนวโน้มในการประณามสูง ดังที่ เสถียร จันทิมาธร มีความเห็นว่า "ความโน้มเอียงที่จะประณามบทบาท และคุณค่าของวรรณกรรมสูงจนเกินไปนั้นมีปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ๆ โดยเฉพาะจากครูบาอาจารย์ที่สอนหนังสือ, นักวรรณวิจารณ์ที่มีอาชีพในการติดตามความเคลื่อนไหวของงานวรรณกรรม, ตลอดจนคนที่ทำงานสร้างวรรณกรรมเอง....โดยวางเกณฑ์ตัดสินความยิ่งใหญ่ของงานด้วยการยึดหลักทางวรรณคดีถ่ายเดียว ไม่เปิดโอกาสให้วรรณคดีได้รับใช้สังคมโดยการมองปัญหาชีวิตจากสังคมที่วรรณคดีสะท้อนภาพออกมา"¹

เป็นที่เข้าใจว่าวรรณกรรมสำคัญ ๆ ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่นงานของ วอลแตร์, มองเตสกีเออร์, รัสโซ เป็นต้น ทำให้เกิดการปฏิวัติในฝรั่งเศส หนังสือเรื่อง กระท่อมน้อยลุ่มท่อม ทำให้เกิดการเลิกทาสในอเมริกา งานนวนิยายขนาดสั้นของ "อิงอร" ที่มีกลองเอยด้วยความตาย มีผลให้หนุ่มสาวจำนวนไม่น้อยที่ตกอยู่ในวังรัก ตัดสินแก้ปัญหาคาความรักร่วมด้วยการฆ่าตัวตายตามแบบตัวละครของ อิงอร นักศึกษามีญานชนจำนวนมากที่ "เข้าป่า" โดยเฉพาะนับตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา มีบางคนพูดว่า เขาอยากจะเป็น "เข้าป่า" เนื่องจากสภาพอันเจ็บจันทนาการเมืองแล้วยังเป็นเพราะได้ฟังบันทึก "จากวนาสิงนาคร" ของ ชลธิรา สัตยาวัดนา ซึ่งออกอากาศเป็นตอน ๆ ทางสถานีวิทยุเสียงประชาชนแห่งประเทศไทย อย่างไรก็ตาม แม้นักเขียนคนสำคัญของวรรณกรรมเพื่อชีวิตคนหนึ่งคือ ลาว คำหอม จะมีได้ปฏิเสธว่า วรรณกรรมโดยเฉพาะ

¹ เสถียร จันทิมาธร, "อิทธิพลของวรรณกรรมไม่เคยเปลี่ยนแปลงสังคมได้", ใน คนอ่านหนังสือ (สำนักพิมพ์คอกหญ้า, พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤษภาคม 2525), หน้า 178-184.

อย่างยิ่งวรรณกรรมที่มีวรรณศิลป์นั้นมีบทบาทในการ เปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดของคนได้บ้าง หาก ลาว คำหอม ก็ย่ำว่ามิได้ เป็นไปโดยฉับพลัน หรืออย่างสั้น เขิง¹

ดังนั้นวรรณกรรมก้าวหน้าจึงมักถูกกีดกันจากตลาด ซึ่งสนับสนุนแต่วรรณกรรมเพื่อฝัน ใน ทางการ เมืองผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจก็มักมองเห็นว่าวรรณกรรม เหล่านี้มุ่งสร้างจิตสำนึกของคน ที่ ถูกกดขี่ ให้ลุกขึ้นมาต่อสู้ จึงลงความเห็นว่าเป็นวรรณกรรมบ่อนทำลาย สร้างความแตกแยกใน สังคม บรรดาผู้บริหารจึงมักมีความ โน้มเอียงที่จะควบคุมหนังสือพิมพ์และทิศทางของวรรณกรรม อย่างมาก ทำให้หลังสร้างสรรค์ในการผลิตวรรณกรรมอยู่ในลักษณะชะงักงันตามไปด้วย หากผู้ บริหารบ้านเมืองและนัก เขียน เข้าใจตรงกันว่าวรรณกรรมมีบทบาท เพียงการ เสริมทางปัญญา และ อารมณ์ เตรียมความคิดแก่ผู้อ่าน และประชาชน แต่ทำงาน เท่าที่ความเป็นจริงและสิ่งแวดล้อม จะอนุญาต งานวรรณกรรมทุกยุคทุกระยะก็จะพัฒนาก้าวหน้าไปได้อย่างไม่ผิดทิศทาง แต่ความหวัง ในการ เข้าใจหลักการนี้ร่วมกันในช่วง 2520-2522 นี้ยังไม่สัมฤทธิ์ผล ดังนั้นวรรณกรรมที่ได้รับ การอนุญาตจากคณะที่ปรึกษา เจ้าหน้าที่งานการพิมพ์ ตามกฎหมายว่าด้วยการพิมพ์ จะมีรูปแบบ เป็น งานในนิตยสารรายสัปดาห์, นิตยสารราย เดือน, นิตยสารสำหรับผู้หญิง, นิตยสารสำหรับผู้ชาย และหนังสือพิมพ์ที่มียอดจำหน่ายสูง มุ่งเสนอข่าวอาชญากรรม ได้แก่ ไทยรัฐ, เดลินิวส์, หรือมี สาระเกี่ยวกับความสวยงาม เรื่องเกร็ดความรู้ นวนิยายรัก เป็นส่วนใหญ่ ไม่เกี่ยวกับการเมือง ได้แก่ นิตยสารบางกอก, สกุลไทย, จักรवाल, ฟ้าเมืองไทย, ฟ้า เมืองทอง, ชาวกรุง, ลลนา เบญจกัลยาณี, กุลสตรี, สาวสยาม, สาวสวย, ดิฉัน, แมน, โม เดิร์นแมน, ทุ่มสาว ฯลฯ

อีกกระแสหนึ่งของการ เสนองานวรรณกรรมช่วงนี้คือ ความนิยมนวนิยายเก่า ๆ หรือ เรื่องกำลังภายใน ประเภทเรื่องแปลจีนมาลงในหนังสือพิมพ์ เช่น เรื่อง ผู้ชนะสิบทิศ, บุปผาพญายม ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บ้านเมือง และไทยรัฐตามลำดับ สำหรับ เรื่องแปลจีนนับว่ามีผลต่อวัฒนธรรม การอ่านและวงวรรณกรรมอย่างสำคัญเช่นกัน เพราะได้รับความนิยมมากจนบรรดานัก เขียน เรื่อง ไทยได้พยายามหาจุดเด่นของวัฒนธรรมชีวิตไทย ๆ เอกลักษณะแห่งความคิดรักชาติในหมู่คนไทยมา รับมือกับวัฒนธรรมจีนที่เข้าครอบงำสังคมช่วงนั้นอย่างชัดเจน เช่นงานของ เสนีย์ เสาวพงศ์ เรื่อง คนดีศรีอยุธยา อันเป็นบทขยายวีรกรรมของ "อ้วน" แห่งบางพลี, บางบ่อที่เคยปรากฏสั้น ๆ ใน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 178.

นวนิยายเรื่อง ปีศาจ ตอนนั้นอ้วนและเพื่อน ๆ ต่อสู้กับการยึดครองของญี่ปุ่น ส่วนใน คนดีศรีอยุธยา ทั้งหมดร่วมกันต่อสู้พม่าด้วย เพลงมวย และกระบี่กระบอง เป็นการโต้ตอบการเอาอดีตมารับใช้ปัจจุบันของเรื่องแปลจีน เช่น เรื่องของโกวเล้ง ที่เต็มไปด้วยการสู้รบแบบกำลังภายในของตัวละครที่มักเป็น เรื่องจากประวัติศาสตร์เน้นความคิดรักชาติ มีการนำเสนอและการดำเนิน เรื่องกระชับฉับไว เข้ายุคสมัย แต่ความพยายามของนักเขียนไทยอย่าง เสนีย์ เสาวพงศ์ ในการนำเอามรดกการต่อสู้แบบไทย ๆ มาถ่วงรั้งความสนใจของนักอ่านก็ได้ผลไม่มากนัก

จากระยะชะงักกันจนถึงปัจจุบัน (2526) แนวโน้มและการพัฒนารูปแบบ เนื้อหาของวรรณกรรมไทยยังหาข้อยุติไม่ได้ นอกจาก เนื้อหาและความ เป็นไปของสังคมต่างชาติในงานแปล เรื่องที่อาจอยู่ในความนิยมในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ แล้วก็จางไปจากความสนใจของผู้อ่าน

ปัจจุบันนวนิยายก็ยังยึด เวทีและสนามในหนังสือนิตยสารรายสัปดาห์, รายมีกษ์, รายเดือน และหนังสือปกอ่อนซึ่ง เสนอนวนิยายพาฝันที่ไม่เคยจางไปจากวงวรรณกรรมไทยตั้งแต่มีรูปแบบวรรณกรรมนวนิยายมีเคลื่อนไหวตามแผงหนังสือทั้งร้านใหญ่และร้านย่อย แผงลอย วรรณกรรมเหล่านี้มีเนื้อเรื่องและกลวิธี การวางตัวละครซ้ำซาก ไม่น่าสนใจมากกว่าการอ่านฆ่าเวลา นักอ่านที่มีการศึกษาสูงก็หันไปสนใจ เรื่องแปลต่างชาติ ซึ่งมักเป็นของนักเขียนอเมริกันหรืออังกฤษเป็นส่วนมาก ได้แก่งานแปลของ นิดา, อมราวดี, ประมูล อุณหธูป, โสภาค สุวรรณ, ปารมิตา, วัลลิกา ฯลฯ วรรณกรรมต่างประเทศดังกล่าวนี้ ได้แก่งานของ แฮโรลด์ ร็อบบินส์, ซิดนีย์ เชลคอน, เฮเลน แวน-ไฮลด์, เจน แมลคัมเมอร์ ฯลฯ

ดังที่วิเคราะห์มาในบทที่ 2 และบทนี้ เห็นได้ว่าสภาพสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ มีบทบาทและเป็นเงื่อนไขในการเปลี่ยนแปลงแนวทางวรรณกรรมในสังคม นักเขียนซึ่งเป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งของสังคม ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงและอิทธิพลของสังคมดังกล่าว นักเขียนแต่ละคนมีภูมิหลังของสภาพชีวิต, ฐานะทางสังคม, ระดับการศึกษา ต่างกันไปจึงต่างให้ความสนใจ มีปัญหาต่าง ๆ รอบข้างคนละแง่มุม มีวิธีการมองปัญหาจากแรงบันดาลใจ จากประสบการณ์ชีวิตคนละระดับ ตามที่เสนอสภาพวงวรรณกรรม แนวโน้ม และผลกระทบต่อนักเขียนจากสภาพสังคมไทย ช่วงระยะปี พ.ศ. 2516-2522 ส่วนใหญ่เป็นการแสดงปฏิกิริยาของนักเขียนต่อสังคม จากบรรดานักเขียนก้าวหน้า ผู้วิจัยจึงค้นคว้าวิจัยงานของนักเขียนกลุ่มนี้เป็นส่วนใหญ่ เพราะไม่ปรากฏมีนักเขียนกลุ่มอื่นใดที่มีผลงานตอบโต้ความคิด แนวเขียนของนักเขียนกลุ่มก้าวหน้าอย่างเด่นชัด และ

มีน้ำหนักเพื่อการวิเคราะห์เปรียบเทียบ นอกจากงานของนักเขียนหญิงรุ่นก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่เสนองานโดยปรับเนื้อหา แสดงแง่คิดการมองปัญหาสังคมอย่างติดตามและใคร่ครวญ โดยพยายามสอดแทรกเหตุการณ์ในสังคมระยะนี้ (2516-2522) ในงานหากยังคงใช้รูปแบบนวนิยายชีวิตครอบครัวหรือแนวพาฝัน เช่นที่ เสนอมาแต่เดิม

ดังกล่าวแล้วว่าแนวโน้มของนักเขียนยุคนี้มุ่งติดตามประเด็นปัญหาของสังคมตามความสนใจของตนเพื่อนำมาสอดแทรกในงาน นักเขียนหญิงผู้หนึ่งซึ่งได้ร่วมกลุ่มและมีบทบาทในขบวนการวรรณกรรมเพื่อชีวิต ได้ให้ความสนใจปัญหาสังคมเกี่ยวกับยาเสพติดอย่างจริงจังคือ สุวรรณี สุคนธา เสนอวรรณกรรมที่มุ่งเน้นสะท้อนความเป็นจริงเกี่ยวกับปัญหา ยาเสพติดในสังคมไทย ช่วงที่การเมืองและวัฒนธรรมอเมริกันเข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยมของคนไทย ในขณะที่นักเขียนคนอื่นในแวดวงเดียวกันสนใจปัญหาความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ปัญหาสิทธิสตรี, ปัญหาโสเภณี, ปัญหาการมรณวิธิต่าง ๆ ฯลฯ แม้สุวรรณี สุคนธา จะมีผลงานวรรณกรรมรูปแบบนวนิยายที่มีสารัตถะร่วมสมัยดังกล่าว เช่นกันเป็นจำนวนหลายเล่ม นอกเหนือจากนวนิยายที่มีสารัตถะปัญหา ยาเสพติดแต่เป็นที่น่าสนใจว่า ช่วงจากปี 2515 มา สุวรรณี สุคนธา มุ่งเสนองานสารัตถะปัญหา ยาเสพติดอย่างต่อเนื่องถึง 5 เล่ม ทั้งนี้เป็นที่เปิดเผยว่า สุวรรณี มีภูมิหลังชีวิตและประสบการณ์ตรงในชีวิตจริงที่ผลักดันให้เสนองานกลุ่มนี้ เช่นเดียวกันนักเขียนผู้อื่นก็เสนองานเกี่ยวกับปัญหา ยาเสพติดแต่ไม่ได้ใช้เป็นสารัตถะหลักของเรื่อง และไม่มีประสบการณ์จริง เช่นสุวรรณี ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรค้นคว้าศึกษางาน 5 เล่ม นี้อย่างละเอียดดังจะได้กล่าวในบทต่อไป